

УДК 351; 338.432

СИСТЕМА ОЦІНКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

А. Слюсаренко, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0001-7116-5783

Миколаївський національний аграрний університет

©А. Слюсаренко, 2022

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2022.03-04.119>

Слюсаренко А. Система оцінки зовнішньоекономічної безпеки підприємств аграрного сектору

Зауважено, що питання зовнішньоекономічної безпеки надважливі для наукового дослідження, адже мають неабияку практичну цінність, зокрема з огляду на необхідність гарантування зовнішньоекономічної безпеки в системі економічної, продовольчої або ж національної безпеки загалом. Виняткового значення цей вид безпеки набуває саме в контексті аграрного виробництва, яке є пріоритетним у системі національної економіки і формує значні показники прибутковості в контексті експортно-імпоротної діяльності.

Обґрунтовано, що наразі аграрний сектор повторює національні тренди посилення міждержавної взаємодії та торговельних відносин, що передувє посиленню залежності від факторів глобального середовища, які, своєю чергою, поряд із беззаперечними економічними перевагами містять певні загрози та обмеження. Власне виявлення якості зовнішньоекономічної діяльності і є першопричиною доцільності аналізу відповідних безпекових характеристик. Проте в умовах українського сьогодення механізми та методи оцінки національної та економічної безпеки є деталізованими і ґрунтовно дослідженими з відповідним відображенням у нормативно-правовому полі, а саме – у законодавчих актах та відомчих наказах і рекомендаціях.

Зазначено, що аграрний сектор малодосліджений у контексті методології оцінки зовнішньоекономічної безпеки. Не розроблено механізму та переліку відповідних показників, які є систематизованими та адаптованими до сучасних умов міждержавної взаємодії. Система оцінки в контексті сільськогосподарського сектору дотично обґрунтована в межах Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Зокрема механізм оцінки зовнішньоекономічної безпеки підприємств сектору недостатньо вивчений, хоча саме підприємства формують абсолютні результати та якісні параметри економічної ефективності в міжнародній торгівлі. Відтак результативність експортно-імпоротної діяльності аграрних підприємств визначає стан ефективності сектору загалом, а отже, й національної безпеки.

Наголошено, що немає переліку показників, які формують основу власне системи оцінки. Групування на рівні критеріїв аналізу також не запроваджено. Це формує ризики порушення об'єктивності результатів оцінки. Окрім того, через відсутність визначеного переліку критеріїв і показників не створено систему нормативних або ж порогових значень, які встановлюють якість результатів зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. Без дієвого та апробованого механізму оцінки стану зовнішньоекономічної безпеки нівелюється можливість ефективного управління та протидії кризовим явищам, адже неможливо провести факторний аналіз під час прогнозування результативних показників. У результаті науково-практичних досліджень доцільно формувати підходи до розрахунку інтегральних значень зовнішньоекономічної безпеки підприємств аграрного сектору. Доцільність формування системи та механізму оцінки вимагає врахування повного спектру саме галузевих особливостей, що актуалізує дослідження власне в контексті аграрного сектору.

Ключові слова: зовнішньоекономічна безпека, експортна діяльність, імпортна діяльність, міжнародна торгівля, глобальне середовище.

Slusarenko A. System of assessment of the foreign economic security of agricultural enterprises

The issues of foreign economic security are of significant importance in the sense of scientific research and practical value in terms of the need to guarantee in the system of economic, food, or national security in general. This type of security acquires exceptional importance in the context of agricultural production, which

is a priority in the system of the national economy and shapes significant indicators of profitability in the context of export-import activities. Today, the agricultural sector follows the national trends of strengthening interstate interaction and trade relations, which precede an increase in dependence on the factors of global environment, which, along with undeniable economic advantages, carry certain threats and limitations. The actual detection of the quality of foreign economic activity is the root cause of the feasibility of analyzing the relevant security characteristics. However, in the current Ukrainian conditions, the mechanisms and methods of assessing national and economic security are detailed and thoroughly researched with the corresponding reflection in the normative and legal field, namely in legislative acts and departmental orders and recommendations. In turn, the agricultural sector is poorly researched in the sense of the methodology for assessing foreign economic security. There is no actual mechanism and list of relevant indicators that are systematized and adapted to modern conditions of interstate interaction. The evaluation system in the context of the agricultural sector is tangentially justified within the Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine, which are approved by the Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. In particular, the mechanism for assessing the foreign economic security of enterprises in the sector is understudied, although these enterprises establish absolute results and qualitative parameters of economic efficiency in the sense of international trade. Thus, effectiveness of the export-import activity of agricultural enterprises determines the state of efficiency of the sector in general, and therefore national security. There is no list of indicators that form the basis of the evaluation system itself. Grouping at the level of analysis criteria is also absent that raises risks of violating the objectivity of the evaluation results. Moreover, due to the absence of a defined list of criteria and indicators, there is no system of normative or threshold values that determine the quality of the results of the foreign economic activity of agricultural enterprises. The lack of an effective and substantiated mechanism for assessing the conditions of foreign economic security eliminates the possibility of effective management and countermeasures against crisis phenomena, because it is impossible to conduct a factor analysis when forecasting performance indicators. As a result of scientific and practical research, it is expedient to develop approaches for calculating integral values of foreign economic security of agricultural enterprises. The expediency of developing a system and evaluation mechanism requires consideration of a spectrum of the specific industry features, which actualizes research specifically in the context of the agricultural sector.

Key words: *foreign economic security, export activity, import activity, international trade, global environment.*

Постановка проблеми. У вітчизняній науці та практиці глобалізація визначається як «феномен ХХІ сторіччя», адже українські реалії характерні посиленням інтенсивності інтеграційних процесів. З огляду на зростання зовнішньоекономічної активності через відсутність відповідних механізмів протистояння загрозам екзогенного характеру вітчизняна економіка недостатньо захищена з позиції безпекових характеристик. Через недостатнє вивчення проблем зовнішньоекономічної безпеки набувають актуальності питання розробки підходів і механізмів до оцінки її стану як для економіки країни загалом, так і для суб'єктів підприємницької діяльності зокрема. Вирішальну роль у цьому виконує формування переліку критеріїв, індикаторів і показників оцінки в розрізі підприємств аграрного сектору, які демонструють найвищі показники експортної активності та позитивного сальдо експортно-імпоротної діяльності на національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували питання зовнішньоекономічної безпеки, варто виокремити Н. П. Стучинську (2016), Д. Ю. Венковецького (2015) та З. С. Варналія (2011). Ці науковці досліджують проблематику з позицій формування понятійного механізму в загальному розумінні та акцентують увагу на необхідності формування сутнісної єдності категорії та врахування її в практичних реаліях вітчизняного сьогодення. Проте список науковців, котрі зосередили увагу на механізмах оцінки, які б підкріплювались чітким переліком показників, значно коротший. Питання практики формування системи та механізму оцінки зовнішньоекономічної безпеки вивчають М. Копитко (2015), Р. Шкрєбєня (2021) і С. Завгородня (2016), формуючи власні підходи до визначення критеріїв і показників оцінки. Щодо аграрного сектору як одного з бюджетоутворювальних та його зовнішньоекономічної безпеки, то питання зовсім не вивчене. Зов-

нішньоекономічна безпека досліджується як системна складова економічної безпеки і перелік індикаторів, адаптований винятково для оцінки макроекономічного рівня. Натомість аграрні підприємства покинуті напризволяще в контексті оцінки позицій захищеності щодо впливових факторів зовнішнього середовища.

Постановка завдання. Наше завдання – визначити стан глибини та достатності наукового-практичних досліджень у розрізі системи оцінки зовнішньоекономічної безпеки підприємств аграрного сектору України в умовах посилення впливу чинників глобального середовища через розширення меж їх експортно-імпоротної діяльності.

Методика дослідження та матеріали. Теоретичною і методологічною основами дослідження є системний підхід до вивчення фундаментальних положень економічної науки стосовно формування системи оцінки зовнішньоекономічної безпеки підприємств аграрного сектору України. У процесі вивчення проблематики зовнішньоекономічної безпеки використано низку загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема наукової абстракції, узагальнення, а також економіко-статистичний (для оцінки індикаторів продовольчої безпеки) та термінологічний підходи (використання логіко-досвідного підходу трактування та узагальнення).

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених із проблематики дослідження.

Виклад основного матеріалу. На думку Л. М. Лінгура (2015), «ступінь адекватності оцінки економічної безпеки підприємства та методи попередження та парирования небезпеки залежить від точної ідентифікації загроз, від правильного вибору вимірників їх прояву, тобто системи критеріїв, індикаторів, відповідних масштабу й характеру загроз».

Ситуація з оцінкою зовнішньоекономічної безпеки підприємств є аналогічною і не менш актуальною, тим паче в розрізі аграрного сектору.

Науковиця Л. М. Акімова (2015) слушно зауважує, що для досягнення високих показників безпеки підприємства важливе не так власне формування переліку показників, як визначення їх порогових значень, які слугують індикаторами та сигналами відхилень від нормативних і прийнятних для стабільності функціонування і розвитку. Згідно із судженнями автора, «вони визначають граничні величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному розвитку різних елементів відтворення, що призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в економічній або ж зовнішньоекономічній безпеці». Справді, система оцінки поєднує низку показників, які мають підкріплюватись пороговими значеннями, котрі б визначали відхилення результатів господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності від бажаних параметрів розвитку. Утримання значення в межах норми за кожним із показників не має досягатись за рахунок погіршення інших у системі оцінки, адже зовнішньоекономічна безпека є комплексним і системним процесом, який вимагає врахування всіх критеріїв задля досягнення найвищого рівня безпеки підприємства.

Дослідник Ю. М. Харазішвілі (2019) зауважує, що зовнішньоекономічна безпека є інтегральною характеристикою стану економічної системи, оскільки містить низку підсистем нижчого порядку. Перелік підсистем може змінюватись з огляду на масштабність і точність оцінки, а отже, й перелік показників також може бути кількісно змінним. Варто погодитись із автором щодо необхідності формування інтегрального показника, який би відображав реальне становище безпеки підприємства щодо факторів екзогенного характеру. Разом із формуванням переліку показників та їх порогових значень набуває актуальності необхідність визначення вагових коефіцієнтів за кожним із індикаторів з метою формування вичерпності та точності висновку стосовно стану зовнішньоекономічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

На цьому етапі дослідження доцільно більш детально розглянути формування сутності певних термінів, а саме: критерій, показник (індикатор), порогове значення, ваговий коефіцієнт, інтегральний показник. Тож у системі оцінки зовнішньоекономічної безпеки підприємства невід'ємним і обов'язковим елементом є вибір критеріїв. Критерієм безпеки підприємства пропонуємо розуміти ознаку або ж сукупність ознак, які на підставі аналізу дають змогу сформулювати висновок стосовно рівня та стану зовнішньоекономічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Натомість, під час проведення власних досліджень індикатор трактується як кількісний визначник, що характеризує певну властивість об'єкта чи процесу. Порогове значення за замовчуванням визначається як найбільш (або ж найменш) можливе значення за певним кількісним визначником, яке уможливує перебування параметрів системи загалом у допустимих для функціонування та розвитку межах. Ваговий коефіцієнт є числовим визначником, що відображає значущість або ж важливість конкретного показника щодо цілісної системи оцінки об'єкта або ж процесу. У формуванні сутності поняття «інтегральний показник» варто зважити на трактування колективу авторів, які змістовно визначають його власне в контексті економічної безпеки, а саме: «кількісна характеристика здатності суб'єкта економічної безпеки зберігати певний стан та витримувати вплив факторів небезпеки, яка основана на оцінці всієї сукупності критеріїв оцінки» (Бандурка, Духов, Петрова та Червяков, 2003).

Зважаючи на наведений перелік складових алгоритму оцінки, варто вирізнити два основні етапи, які становлять основу формування висновку стосовно стану та рівня безпеки підприємства. Насамперед порівнюємо фактичні значення за показниками (індикаторами) з їхніми пороговими значеннями. Цей порівняльний аналіз фактичних показників щодо нормативних (порогових) значень допомагає сформувати функціональну динамічну модель, яка відображає рівень безпеки в розрізі кількісних та якісних параметрів. Основною проблемою тут є відсут-

ність науково та практично сформованої методичної бази визначення нормативних значень, які б урахували специфіку саме зовнішньоекономічної безпеки, особливості аграрного сектору, зокрема на мікрорівні, форму власності, організаційно-економічну структуру та ін. Б. В. Буркинський (2020) також наголошував на цій проблемі, зазначаючи, що наближення до гранично допустимого значення відповідних показників свідчить про наростання загроз соціально-економічній стабільності системи, а їх перевищення – про вступ її у зону нестабільності та ризику, тобто про реальну загрозу зовнішньоекономічній безпеці. Відсутність концепцій та теорій, які б надавали чіткі кількісні тлумачення нормативів, спричинює проблеми суб'єктивності в оцінці, можливості хибного трактування стану зовнішньоекономічної безпеки конкретного підприємства, а отже, й політики і стратегії поведінки вітчизняного аграрного виробника на зовнішніх ринках. Доцільно погодитись із думкою Є. О. Мініної (2010), що нормативний підхід більш виправданий на макрорівні, адже значення стабільніші, а перелік показників та їх порогових значень чіткий.

Другий етап оцінки – це розрахунок інтегрального показника, який інтерпретацією на основі кількісного значення дозволяє сформувати висновок стосовно реального стану зовнішньоекономічної безпеки визначеного суб'єкта аграрного підприємництва. Проте виявляється значний недолік, який визначається відсутністю тієї ж методичної бази, яка б дала змогу сформувати вагові коефіцієнти щодо кожного з показників. Така проблема характерна саме для мікрорівня, який не містить достатньої кількості наукових досліджень. Тож у реальних умовах вітчизняної дійсності, яка характерна збільшенням експортної активності з боку сільськогосподарських товаровиробників, останні не здатні зберігати економічну стабільність і рівновагу в умовах мінливого зовнішнього середовища, витримувати вплив екзогенних факторів небезпеки. Це підтверджують наукові праці В. А. Ткачука та Т. О. Костюка (2019), які виправдано зазначають, що зовнішньоекономічна безпека характеризує ста-

більність економічної системи до впливу зовнішніх факторів, а стійкість передбачає її розвиток.

На цьому етапі дослідження доцільно акцентувати увагу власне на формуванні переліку показників, які утворюють основу системи оцінки рівня та стану зовнішньоекономічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Загалом методологія оцінки зазначеної категорії безпеки на макrorівні більш чітка, науково обґрунтована і практично застосовувана. Вона глибше досліджена з огляду на її чільність у системі національної безпеки держави. Йдеться про чіткий перелік показників, які допомагають сформулювати відповідні висновки. Окрім того, методика закріплена і подана в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку оцінки економічної безпеки України, яка містить перелік показників, їх вагових коефіцієнтів і нормативних значень. Натомість у розрізі підприємств спостерігаємо лише поодинокі праці науковців, які не є систематизованими та узагальненими, що передусє проблемі відсутності єдності поглядів. На нашу думку, це величезна помилка, адже ефективність функціонування та розвитку інституту аграрного підприємства становить основу продовольчої та національної безпеки.

Відтак, згідно зі змістом Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29 жовтня 2013 року (2013), для оцінки зовнішньоекономічної безпеки використовують 11 індикаторів, а саме: відкритість економіки; коефіцієнт покриття імпорту експортом; питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі експорту товарів; питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів; питома вага провідного товару (товарної групи) в загальному обсязі експорту товарів; питома вага провідного товару (товарної групи), за винятком енергетичного імпорту, в загальному обсязі імпорту товарів; питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів; частка імпорту у внутрішньому споживанні країни; ін-

декс умов торгівлі (ціновий); завантаженість транзитних потужностей нафтотранспортної системи; завантаженість транзитних потужностей нафтотранспортної системи.

Зазначений перелік вичерпний із позицій інтегрованості його в загальну систему оцінки економічної безпеки України. Його можна перенести в площину підприємництва і адаптувати до умов практичних реалій аграрного виробництва, адже за логікою оцінки зовнішньоекономічна безпека підприємства є складовою безпеки вищого щабля, а саме – макrorівня. Проте без змін це зробити неможливо і немає сенсу.

Під час формування системи оцінки зовнішньоекономічної безпеки найперше необхідно визначити відповідні критерії, які в подальшому деталізуватимуться переліком показників. У науці запропоновано чимало підходів до критеріїв оцінки. М. Копитко (2015) у формуванні авторської системи наголошує на тому, що критерії мають відображати всі фактори зовнішнього середовища та сфери функціонування об'єкта безпеки. Р. П. Шкрєбень (2021) вивчає цю проблематику більш деталізовано і пропонує такий перелік: ситуативно-часовий, економічний, соціальний, екологічний та управлінський. С. П. Завгородня (2016), формулюючи власні висновки, наголошує на необхідності розподілу критеріїв на об'єктивні та суб'єктивні. Усі наукові концепції слухні, заслуговують на практичну увагу та утворюють підґрунтя для подальших досліджень. Узагальнюючи напрацювання науковців, вважаємо, що під час проведення оцінки зовнішньоекономічної безпеки підприємства аграрного сектору доцільно формувати систему, в якій визначено такі критерії безпеки: експортна, імпортна, інвестиційна, боргова та валютна. Такої ж думки стосовно складу критеріїв оцінки у своїх працях дотримуються багато науковців, серед яких варто виокремити В. І. Аранчія та І. В. Перетяцька (2012), І. О. Пенську та О. Є. Дахнову (2015), Н. В. Архірейську, І. М. Панасейко (2016) та ін.

Відтак до основних критеріїв доцільно віднести експортну, імпортну, боргову, інвестиційну та валютну безпеки, які повною мірою враховують саме специфіку зовнішньо-

економічної діяльності будь-якого підприємства. Розширювати цей перелік немає сенсу, адже зовнішньоекономічна безпека є складовою системи вищого рівня, а саме – економічної безпеки підприємства. Остання охоплює виробничі, технологічні, кадрові та інші критерії. Отож, дублювати їх недоцільно, позаяк це може призвести до проблеми недостовірності даних через множинність урахування значень у межах певної ознаки. Звісно, перетин кордонів у своїй діяльності певним підприємством передуватиме доцільності проведення розширеного аналізу, який має на меті проведення досліджень стосовно фінансової стійкості, збереження кадрового потенціалу, технологічної довершеності та ін. Безперечно, в такому разі годиться враховувати саме аспекти, пов'язані із зовнішньоекономічною активністю. Наприклад, доцільно акцентувати на проблемах трудової міграції та рівні оплати праці зайнятих у виробництві аграрної продукції на конкретному підприємстві, порівнявши його з рівнями оплати в аналогічних підприємствах аграрного сектору найбільш популярних для українських заробітчанин країн світу, адже це також формує загрозу функціональній спроможності зовнішнього порядку і створює проблеми у забезпеченості виробництва трудовими ресурсами.

Кожен із критеріїв традиційно розкривається крізь призму кількісних та якісних показників, тобто йдеться про абсолютні та відносні значення. І. Губенко (2011) зазначає, що перелік показників повинен забезпечувати, з одного боку, здійснення максимально достовірного аналізу, а з іншого – можливість швидкого одержання інформації та їхніх розрахунків. Тож оцінка має становити постійний моніторинг за змінами у значеннях показників у динаміці, а збір та обробка даних у великих об'ємах, під час застосування широкого кола показників, є доволі трудомістким процесом, відтак через несвоєчасність отримання відомостей та невідповідність їх реальній ситуації виникатиме недостовірність. Отож, доцільно сформулювати оптимальний перелік критеріїв, показників та індикаторів, які даватимуть змогу формулю-

вати адекватний висновок про реальне становище зовнішньоекономічної безпеки підприємства з дотриманням принципу оперативності та, відповідно, передуватимуть забезпеченню гнучкості та швидкості прийняття управлінських рішень в умовах динамічних змін у зовнішньому середовищі. Тож кількісно склад показників має бути адекватним сучасним вимогам із точки зору якості оцінки та оперативності реакцій на негативні зміни в значеннях, а отже, й функціональній діяльності підприємства. Відповідне відображення показників за визначеними критеріями здійснено в табл.

Це реальний перелік показників, які доцільно застосовувати в оцінці рівня зовнішньоекономічної безпеки підприємств аграрного сектору. Ми поділили їх на абсолютні та відносні з метою реалізації принципу комплексності при оцінці. Відтак абсолютні показники з відображенням кількісних і вартісних значень є базою для якісного аналізу на основі відносних показників. Тож першочергово слід зіставляти відносні показники з їхніми пороговими значеннями. Аналіз відхилень уможливорює констатацію нормального стану зовнішньоекономічної безпеки підприємства за перебування фактичних розрахункових значень у межах норми. У разі поодиноких відхилень за декількома показниками варто визначати передкризовий стан безпеки. Кризовий стан характерний зниженням значень більшості основних показників щодо порогових значень. Критичний стан зовнішньоекономічної безпеки виникає за значних відхилень від нормативних значень майже за всіма оцінковими показниками (Якименко, 2015). Проте аналіз відхилень фактичних розрахункових значень від нормативних не дає змоги сформулювати висновок стосовно загального стану безпеки суб'єкта підприємницької діяльності щодо факторів зовнішнього середовища. Зазначений аналіз більше сприяє моніторингу змін у розрізі кожного з критеріїв з метою оперативного ухвалення управлінських рішень і коригування зовнішньої політики підприємства.

Система показників зовнішньоекономічної безпеки підприємств аграрного сектору*

Критерії ЗЕБ	Показники ЗЕБ	
	Абсолютні	Відносні
1	2	3
Економічна безпека	<ul style="list-style-type: none"> - вартісний та фізичний обсяги експорту - вартісні та фізичні обсяги експорту в розрізі товарів і товарних груп - вартісні та фізичні обсяги експорту в розрізі країн-партнерів 	<ul style="list-style-type: none"> - рівень експортної залежності - питома вага основної країни-партнера в загальному обсязі експорту - питома вага основного товару або ж товарної групи в загальному обсязі експорту - ціновий індекс експорту - питома вага експорту інноваційної (високотехнологічної) продукції в загальному обсязі експорту
Імпортна безпека	<ul style="list-style-type: none"> - вартісний та фізичний обсяги імпорту - вартісні та фізичні обсяги імпорту в розрізі товарів і товарних груп - вартісні та фізичні обсяги імпорту в розрізі країн-партнерів 	<ul style="list-style-type: none"> - рівень імпортової залежності - питома вага основної країни-партнера в загальному обсязі імпорту - питома вага основного товару або ж товарної групи в загальному обсязі імпорту - ціновий індекс імпорту
Інвестиційна безпека	<ul style="list-style-type: none"> - обсяг іноземних інвестицій - обсяг іноземних інвестицій в основне виробництво - обсяг іноземних інвестицій в інновації та технологічне оновлення 	<ul style="list-style-type: none"> - рівень іноземного інвестування - частка іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій - рівень прибутковості іноземних інвестицій - рівень доходності іноземних інвестицій - рівень оновлення основних засобів
Боргова безпека	<ul style="list-style-type: none"> - обсяг кредиторської заборгованості за зовнішньоекономічними операціями - обсяг дебіторської заборгованості за зовнішньоекономічними операціями 	<ul style="list-style-type: none"> - рівень зовнішньої заборгованості - частка іноземної заборгованості за зовнішньоекономічними операціями в загальному обсязі заборгованостей
Валютна безпека	<ul style="list-style-type: none"> - номінальний та реальний курси національної валюти - різниця між форвардним і офіційним курсами національної валюти 	<ul style="list-style-type: none"> - рівень валютної залежності - показник відхилення обмінного курсу

*Власні опрацювання автора

Щоби сформулювати одностайний висновок стосовно рівня зовнішньоекономічної безпеки конкретного підприємства, необхідно розраховувати інтегральний показник. Доволі цікавий підхід до розрахунку інтегрального показника запропонували В. В. Лук'янов та Ю. В. Шутяк (2014). Вони вбачають систему оцінки загалом аналогічною пропонованій, з виокремленням критеріїв і показників. Утім науковці зазначають, що

кожному критерію відповідають показники, значення яких порівнюються із середньогалузевими, і на цій основі здійснюється розрахунок, за кожним із яких досягнутий рівень порівнюється із середньогалузевим. І на цій основі розраховується інтегральний показник.

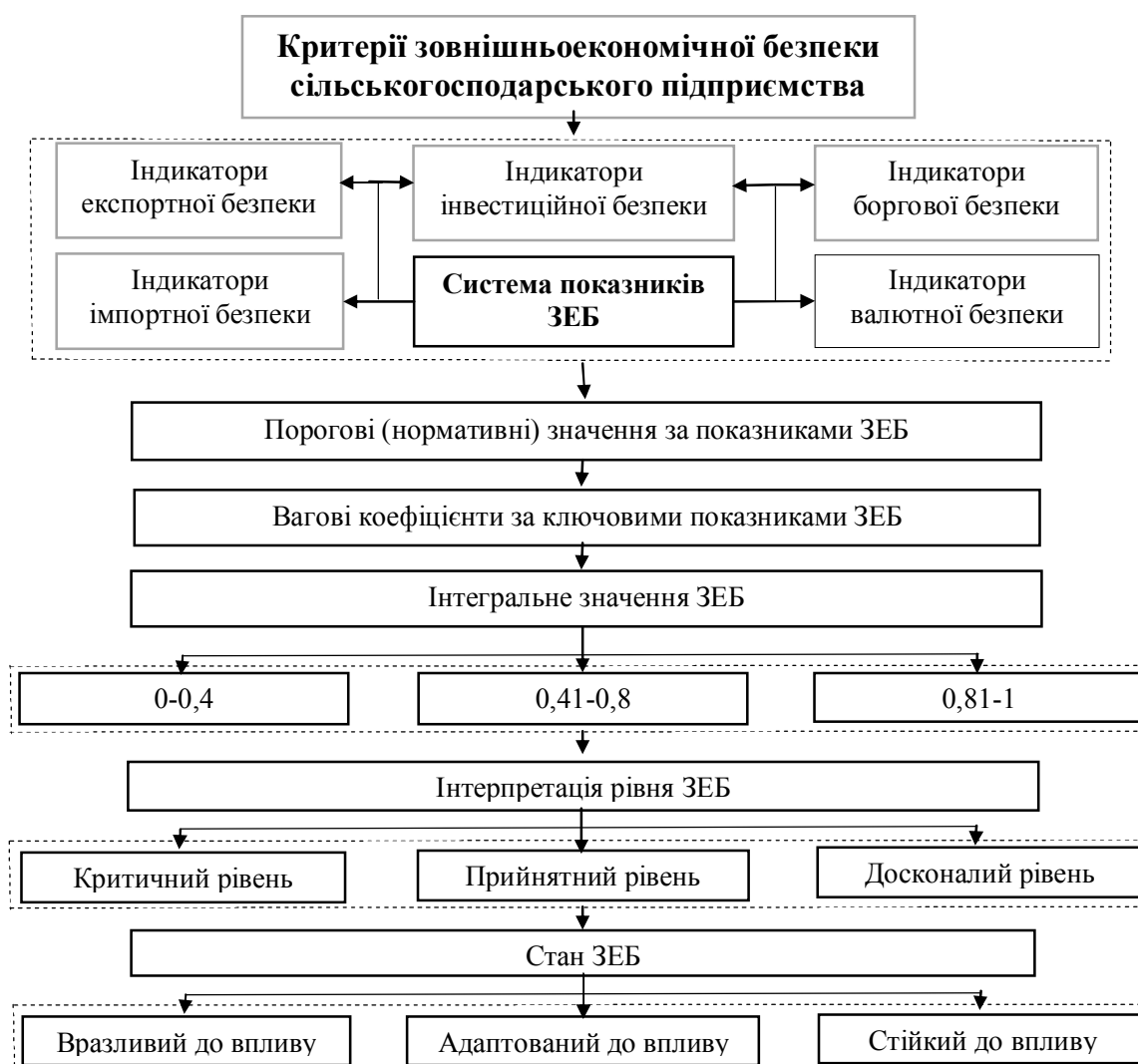
На основі створеної таблиці під час оцінки доцільно використовувати п'ять основних показників, які повною мірою відо-

бражають стан суб'єкта в розрізі визначеного критерію, а саме: рівні експортної, імпоротної, валютної залежності, іноземного інвестування та зовнішньої заборгованості. Зазначені показники утворюють основу інтегрального показника в системній єдності та формують чітке уявлення про функціональну спроможність підприємства чинити опір деструктивним впливам екзогенного характеру.

Отже, постає необхідність установа вагових коефіцієнтів за кожним із основних показників, які враховуються. Зважаючи на комплексність і системність оцінки, схильємось до думки щодо рівності кожної складової інтегрального показника, а отже, коефіцієнти повинні мати однакове значення

в сенсі вагового коефіцієнта і мають бути рівними за значеннями.

Наразі запропонований перелік показників становить основу для системи оцінки зовнішньоекономічної безпеки підприємств аграрного сектору, яка є симбіозом оцінки з використанням інтегрального показника та якісних параметрів на основі відхилень від порогових значень. Ця система дає змогу досягти ефекту синергії за допомогою комплексності, адже вона не просто сприяє констатації поточного стану безпечності діяльності визначеного підприємства, але й дозволяє формувати динамічну криву у значеннях показників із відображенням причин недосконалості його зовнішньоекономічної політики (рис.).

Рис. Система оцінки зовнішньоекономічної безпеки підприємства аграрного сектору

Інтерпретація рівня зовнішньоекономічної безпеки підприємства аграрного сектору також малодосліджена і вимагає розробки відповідної методологічної бази, яка дасть змогу сформулювати вичерпні висновки. Вона доволі детально описана в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України і формує такі рівні: критичний (0,2, або 20 % оптимального значення), небезпечний (0,4, або 40 %), незадовільний (0,6, або 60 %), задовільний (0,8, або 80 %) та оптимальний (1, тобто дорівнює оптимальному значенню). Під час формування власних висновків варто застосовувати більш узагальнений підхід до інтерпретації, який охоплює критичний, прийнятний та досконалий рівні безпеки підприємства. Відповідні рівні визначають спроможність соціально-економічної системи протистояти впливам факторів зовнішнього середовища. За критичного рівня зовнішньоекономічної безпеки підприємство варто вважати вразливим до впливу зовнішніх загроз, при прийнятному рівні – адаптованим до впливу зазначених загроз, а за досконого рівня – стійким до впливу загроз зовнішнього характеру.

Варто звернути увагу на наукові висловлювання Н. С. Атрамоної та А. В. Атрашкової (2012), які зазначають, що система оцінки зовнішньоекономічної безпеки на рівні підприємств має не просто передбачати здійснення певних етапів, а й слугувати передумовою визначення відповідних поточному і перспективному станам місії та пріоритетів стратегічного розвитку, здійснювати ідентифікацію ризиків та загроз із розробкою заходів їх нейтралізації, проводити якісний аналіз функціональної збалансованості з відображенням ефективності грошових потоків та ділової активності. Оцінка цього виду безпеки є системним процесом, який має на меті відображати поточний стан аграрного підприємства в розрізі ефективності експортно-імпоротної діяльності. Проте система оцінки має бути не лише числовим визначником рівня безпечності зовнішньоторговельної діяльності, а й засобом управління в коротко, середньо- та довгостроковому періодах, виступаючи певним дороговказом у зовнішній політиці суб'єкта підприємницької діяльнос-

ті. Врешті, Є. О. Діденко (2015) слушно зауважує, що рівень безпеки підприємства залежить не тільки від якості проведеної оцінки, але й від того, настільки ефективно на основі отриманих даних у процесі господарської діяльності буде забезпечуватися здатність уникнення ймовірних загроз і спроможність ліквідації шкідливих наслідків окремих негативних складових підприємницького середовища. Справді, ключовим завданням зовнішньоекономічної безпеки будь-якого сільськогосподарського підприємства є не тільки забезпечення його успішного функціонування сьогодні, а й створення умов для ефективного розвитку в перспективі, адже процес управління безпекою полягає в розробці та реалізації стратегії безпечного розвитку суб'єкта аграрного виробництва.

Висновки. Під час здійснення оцінки зовнішньоекономічної безпеки підприємств аграрного сектору абсолютними визначниками прийнятності її рівня є економічна незалежність і самодостатність, стійкість до факторів зовнішнього середовища, стабільність розвитку в стратегічній перспективі, здатність до прогресу та якісного оновлення. Гарантування зазначених результатів досягають за рахунок високої продуктивності праці, ефективності використання й оборотності капіталу, виробництва вітчизняного сільськогосподарського продукту, рівня якості продукуваної продукції та послуг, їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. Формування дієвої та адаптованої до практичних українських реалій системи оцінки на цьому етапі розвитку, по-перше, процесів інтеграції та глобалізації, а, по-друге, політичних деструктивних впливів як військових протистоянь, допоможе через факторні показники та елементи нівелювати та запобігати негативним впливам екзогенного характеру щодо аграрних підприємств. Тож система оцінки зовнішньоекономічної безпеки є гарантією планомірного розвитку та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств не тільки на національному ринку, а й на міжнародній бізнесовій арені, що, натомість, передує формуванню високих безпекових показників на національному рівні.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Акімова, Л. М., 2015. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток* [online] 5. Доступно: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1210> [Дата завершення 18 листопада 2022].
- Аранчій, В. І. та Перетятко І. В., 2012. Зовнішньоекономічна безпека України в контексті міжнародної інтеграції. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*, 2, с. 150–161.
- Артамонова, Н. С. та Атрашкова, А. В., 2012. Визначення рівня економічної безпеки підприємства задля забезпечення ефективного адміністрування. *Економіка: реалії часу*, 1(2), с. 19–23.
- Архирейська, Н. В. та Панасейко, І. М., 2015. Сучасні проблеми забезпечення та оцінки рівня зовнішньоекономічної безпеки України. *Бізнес-Інформ*, 1, с. 40–45.
- Бандурка, О. М., Духов В. Є., Петрова, К. Я. та Червяков, І. М., 2003. *Основи економічної безпеки*: навч. посіб. Харків: Національний університет внутрішніх справ.
- Буркинський, Б. В. та Грищенко, В. Ф., 2020. Чинники забезпечення економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку підприємства. *Економічні інновації*, 3 (76), с. 6–29.
- Варналій, З. С., Буркальцев, Д. Д. та Саєнко, О. С., 2011. *Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення*: монографія. Київ: Знання України.
- Венцовський, Д., 2015. Зовнішньоекономічна безпека України: стан та напрями забезпечення. *Стратегічні пріоритети*, 3, с. 56–63.
- Губенко, І. В., 2011. Особливості формування системи показників економічної безпеки національної економіки. *Науковий вісник УДІЕУ*, 4(12), с. 55–60.
- Діденко, Є. О., 2015. *Управління економічною безпекою підприємства на основі формування стратегії його безпечного розвитку. Формування ринкових відносин в Україні* [online] 5(168), с. 35–40. Доступно: file:///C:/Users/User/Downloads/frvu_2015_5_10.pdf [Дата звернення 10 листопада 2022].
- Завгородня, С. П., 2016. *Система державного управління в сфері економічної безпеки України: теоретичний аспект*. Кандидат наук. Національна академія державного управління при президентові України.
- Копитко, М. І., 2015. Дослідження системи економічної безпеки промислових підприємств. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Серія економічна*, 2, с. 260–266.
- Лінгур, Л. М., 2015. Критерії та порогові значення оцінки економічної безпеки організації (підприємства). *Економічна кібернетика: теорія, практика та напрямки розвитку : матеріали наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої 50-річчю кафедри Економічної кібернетики та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету*, 29–30 жовтня 2015 р. Одеса: ОНПУ.
- Лук'янова, В. В. та Шутяк, Ю. В., 2014. *Діагностика економічної безпеки підприємства: монографія*. Хмельницький: Хмельницький національний університет.
- Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277, 2013 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> [Дата звернення 22 жовтня 2022].
- Мініна, Є. О., 2010. Критерії і показники економічної безпеки підприємства. *Система обробки інформації*, 3 (84), с. 57–61.
- Пенська, І. О. та Дахнова, О. Є., 2016. Прогнозування стану зовнішньоекономічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*, 8 (182), с. 430–438.
- Стучинська, Н., 2016. Зовнішньоекономічна безпека України в умовах глобалізаційної динаміки: проблема оптимальних співвідношень. *Інвестиції: практика та досвід*, 8, с. 101–105 [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_8_24 [Дата звернення 20 травня 2020].

Ткачук, В. А. та Костюк, Т. О., 2019. Економічна безпека сільського господарства України в умовах глобальної конкуренції. *Економіка та держава*, 6 [online] Доступно: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4340&i=1> [Дата звернення 19 жовтня 2022].

Харазішвілі, Ю. М., 2019. *Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації*: монографія. Київ: НАН України, Інститут економіки промисловості.

Шкробень, Р. В., 2021. *Формування фінансово-економічної безпеки бізнес-процесів підприємства*. Кандидат наук. Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Якименко, Ю. М., 2015. Вибір підходу до оцінки економічної безпеки бізнесу в організації. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*, 3(13), с. 133–142.

Стаття надійшла 20.11.2022

